

ВОЛОДИМИР ЗАГАЙКЕВИЧ В НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАННЯХ УКРАЇНЦІВ

© Півень А.М., 2011

Проаналізовано громадсько-політичну діяльність В. Загайкевича в роки національно-визвольних змагань, визначено його ставлення до чільних проблем українського державотворення.

The socio-political activities of Volodymyr Zahaykevych during the years of national-liberational struggle are analyzed, his attitude to the key problems of Ukrainian state-building is clarified.

Володимир Загайкевич був активним учасником революційних подій 1918 р. на західноукраїнських землях, виступав поборником ідеї утворення незалежної Української держави. Він увійшов до складу Української Національної Ради (УНРади), як чільний діяч Української націонал-демократичної партії (УНДП) в Перемишлі був одним із ініціаторів перебрання влади від поляків у повіті. Незважаючи на значні заслуги відомого адвоката у роки національно-визвольних змагань, його державотворча праця сьогодні не відображена в належний спосіб в українській історіографії.

Фрагментарну інформацію про В. Загайкевича напередодні Листопадового зриву 1918 р. знаходимо у працях І. Соляра [1], М. Литвина [2], Б. Тищика, О. Вівчаренка [3], у багатьох статтях, які "побачили світ" у збірнику "Перемишль і перемишльська земля протягом віків" [4], а також у колективних монографіях, які присвячувалися історії ЗУНР [5]. Джерельну базу розвідки становлять архівні матеріали Центрального державного історичного архіву України у м. Львові (ЦДІАУЛ), публіцистичні статті В. Загайкевича, мемуарна література.

Чільні діячі ЗУНР вважали Перемишль "важливим стратегічним пунктом у боротьбі за Галичину" [7, с. 414], "ключем до Галичини". З цих причин, як справедливо зауважував М. Литвин, "...особливо гострим виявилось польсько-українське протиборство на західних рубежах Західно-Української Народної Республіки... Від української влади в Перемишлі фактично залежала подальша доля держави..." [6, с. 101]. Відзначимо, що через Перемишль пролягала залізниця, яка з'єднувала Краків і Львів, у місті знаходився військовий гарнізон, а також велика кількість зброї та амуніції.

Після утворення УНРади 18 жовтня 1918 р., повітову національну Раду у складі 13-ти осіб було утворено також у Перемишлі. Її очолив Т. Кормош, заступниками були обрані В. Загайкевича та М. Демчука, секретарем – Л. Даниловича [6, с. 101]. Першочерговим завданням повітової УНРади стало перебрання влади у Перемишлі. Ситуація значно загострилася наприкінці жовтня 1918 р., адже стало відомо, що польська адміністрація міста має намір оголосити про приєднання повіту до складу відроджуваної Польської держави.

29 жовтня 1918 р. представники місцевої УНРади на чолі із В. Загайкевичем пішли на переговори до генерала Пухальського з вимогою передати владу українцям. Останні розраховували на допомогу військових частин, які дислокувалися навколо Перемишля, зокрема чекали допомоги від військ крайової оборони (18 полк), піхотних полків у Журавиці, Ярославі, Сяноці, Ряшеві (9, 77, 34 і 89 відповідно) [7, с. 414]. Більшість у військових підрозділах становили українці, проте національно-визвольну боротьбу у краї підтримав тільки 9 піхотний полк.

31 жовтня 1918 р. військові полку “ув’язнили своїх неукраїнських командантів і офіцерів і в повній збруї під проводом своїх офіцерів українців зі сотником [Миколою] Федюшкою на чолі вирушили на Перемишль” [8, с. 1]. Проте полк, який захопив Журавицю, “далі не пішов, бо в наказі (повітової УНРади – *А.П.*) не йшлося про оволодіння Перемишлем” [7, с. 414]. Наміри українців захопити владу у місті наразилися на спротив поляків, які зусиллями генерала С. Пухальського направили проти повсталих українців два угорські курені, які, однак, “по дорозі розбіглися” [7, с. 414].

У цих умовах Т. Кормош, В. Загайкевич, М. Демчук і А. Сабат розпочали переговори із поляками, які, однак, завершилися арештами українських офіцерів і громадсько-політичних діячів. Поляки сформули “відділи легіоністів”, які захопили залізничний двірець, стратегічні та військові об’єкти у Перемишлі. Однак керівник польських військових формувань заявив, що “про Польщу не думає, що він [*С. Пухальський – А.П.*] є австрійським генералом, яко такий не допустить до влади ані поляків, ані українців, лише буде далі держати режим австрійський...” [9, с. 1].

Після перебрання влади українцями у Львові 1 листопада 1918 р. розпочалися повторні переговори конфліктуючих сторін у Перемишлі, під час яких досягнуто згоди створити двосторонню українсько-польську комісію. Учасники комісії досягли згоди та порозуміння у найконфронтаційніших питаннях, після чого підписали угоду, що повинна була б забезпечити “спокій та громадський порядок” у місті та повіті. Із українського боку угоду підписали В. Загайкевич та А. Аліськевич. Згідно з досягнутими домовленостями, “справами міста Перемишля, головню в справах апровізаційних і справах поліції, безпеченьства осіб, майна мала управляти спільна змішана польсько-українська комісія з 8 осіб (по 4 з обох сторін) або їх заступників, в якій на переміну мав проводити поляк і українець” [9, с. 1].

Проте після повернення зі Львова Т. Кормоша ситуація у повіті докорінно змінилася. Лідер націонал-демократів закликав перемишльську УНРаду, зважаючи на систематичні порушення двосторонніх домовленостей поляками, перебрати владу в краї збройним шляхом. Для втілення в життя перевороту створено Диктатуру на чолі із Л. Даниловичем, повноваження якої, напередодні збройного виступу, були передані УНРаді в Перемишлі.

Проти ночі з 3 на 4 листопада 1918 р. українці перебрали владу у Перемишлі. Б. Романченко, один із небагатьох, хто залишив спогади про переможний для українців день: “Загорівся короткий та запеклий уличний бій. Чет Р-ка с кількома старшинами і стрільцями заняв каменіцу Кмди залози і полонив там ген.[ерала] Пухальського з його штабом. Інші відділи здобули касарні, склади, староство, почту, зал. Двірець і т. п. Перемишль став українським – Засане осталоє в польських руках...” [11, с. 11–13].

З ініціативи польської сторони “розпочалися ті переговори з польською Радою Народною і польським військом на Засяння, які довели лиш до військової конвенції, бо члени польської Ради Народової свої підписи на тій конвенції вицофали” [12, с. 1]. Численні непорозуміння вирішувала спільна військова комісія, яка складалася із українських та польських офіцерів. У спільній відозві комісії “До населення міста і повіту!” населення закликали “до спокою і громадського порядку” [13, с. 47]. Діяльність комісії підтримала Єврейська Національна Рада (створена 3 листопада 1918 р.). Того ж дня була створена Польська Рада Народова, яка закликала поляків повіту “не занепадати духом...” [13, с. 47].

У військових умовах зазнала трансформації повітова УНРада: до її складу введено керівника військових підрозділів. Водночас В. Загайкевича призначено повітовим комісаром [11, с. 13–19], що було не надто продуманим рішенням, зважаючи на відсутність досвіду у молодого громадсько-політичного діяча. Водночас останній усвідомлював складність українсько-польських відносин, був одним із небагатьох, хто виступав за налагодження тіснішої співпраці із Польською Радою Народною. Разом із Т. Кормошом він досягнув домовленостей із поляками про те, що “українські громади мали перейти під владь У.Н.Р., а польські громади і місто Перемишль під владь польської Р.Н. з узглядненням всюди прав національних меншостей” [12, с. 1]. Проте більшість членів УНР виступила проти такої пропозиції.

Відзначимо, що миролюбна позиція В. Загайкевича продиктована катастрофічним станом Української армії. “Із первісної армії, яка здобула Перемишль, – наголошував Т. Кормош, – багато жовнів по кількох днях покидало армію і вертало додів, тож армія почала розлазитися і се було головною причиною катастрофи і нашого упадку”. Б. Романченко відзначав, що “нервозність, непевність, нерішучість били з очей всіх старшин” [11, с. 13–19].

Перемишльська УНРада розпочала розбудову громадсько-політичних інституцій. При ній створено президію та секції: закордонних справ, військову, апровізаційну, фінансову, просвітню, санітарну, внутрішню (організаційну), безпеки, призначено відповідних начальників урядів. Для зміцнення громадського правопорядку створювався “Доразний суд”. Зокрема за організацію недозволених зборів, зібрань, антиукраїнських демонстрацій, напади на військовиків, дезертирство передбачалася найвища міра покарання – смертна кара.

Водночас члени повітової УНРади прохали Державний Секретаріат ЗУНР надати їй 2–3 млн. крон, а також вугілля для відновлення залізничного руху. Однак уже 11 листопада 1918 р. Польська Рада Народова фактично без спротиву українських військових взяла під контроль місто. Тоді ж заарештовано членів повітової УНРади, відомих громадсько-політичних діячів (загалом близько 100 осіб). Зважаючи на те, що у помешканні голови повітової УНРади Т. Кормоша “впало багато куль, а між тим один гранат виломав велику частъ фронтового муру..., завалив стінку”, він із родиною переховувався у помешканні В. Загайкевича, де їх було заарештовано.

“Всі заарештовання відбулися в доволі брутальний спосіб, – зауважував Т. Кормош, – але вершком брутальности було арештовання д-ра Загайкевича польським майором Мадчинським, який хорого на еспанку (при 40 степенях горячки) і серед грубої лайки, як “ти ск... сину” і прокльонів витягнув з ліжка і босого, лише в сорочці і колесонах, велів гнати до віддаленої о 4 кілометри Журавиці” [20, с. 474]. У місті розпочалися українські та єврейські погроми. Помешкання В. Загайкевича розграбовано та знищено, як, зрештою, інших членів повітової УНРади. “До помешкання д-ра Загайкевича влітали серед першої ночі що хвиля щораз нові легіонери, – зауважував Т. Кормош, – які, прикладаючи жінкам револьвери до грудей або до чола, під позором ревізії рабували річі...” [20, с. 475].

Державний Секретаріат ЗУНР з настоогою сприйняв звістку про падіння української влади в Перемишлі. Л. Цегельський напередодні 1 листопада 1918 р. відзначав: “За Перемишль переживали: там стояла сильна польська залога... На втримання Ярослава не розраховували, але сподівались, що ярославський гарнізон зашахує генерала Пухальського в Перемишлі. Ми припускали, що це буде одиноке місце, де дійде до бою. Та боїв там не було, бо генерал Пухальський перехитрив і наших лідерів у Перемишлі, і наших старшин у Ярославі, уклавши з ними “перемир’я” на основі “кондомініуму” (співволодіння) поляків з українцями” [15, с. 55].

Чільні діячі ЗУНР критикували Т. Кормоша та В. Загайкевича за нерішучі дії та тактичні прогалини. Особливе занепокоєння викликали залізничні шляхи Перемишля, які у разі повалення української влади відкривали дорогу полякам до Львова. Отримавши наказ “висадити в повітря мости на Сяні в Перемишлі і біля Ярослава”, провідники національно-визвольного руху на Перемишльщині не виконали розпорядження Державного Секретаріату внутрішніх справ.

“Через ці помилки чи невдачі, – констатував Л. Цегельський, – ми втратили Перемишль, який був ключем до Східної Галичини. Тепер полякам уже легко було через Мостиська–Городок панцирними поїздами пробратись до Львова на допомогу своїм. Якби мости на Сяні були знищені – це було б або неможливе, або дуже утруднене” [15, с. 56]. Сотник УГА Я. Ярема, який на початку листопада 1918 р. перебував у Перемишлі, відзначав: “Цілі покоління умирили з переконанням, що польські війська зайняли Перемишль (11 листопада 1918 р.) із Засяння тільки тому, що д-р Володимир Загайкевич і д-р Теофіль Кормош, тодішні цивільні провідники Перемишля, заборонили українським військам знищити міст на р. Сян, через який польські війська вдерлися до українського Перемишля. Ця легенда стала навіть “притчею во язиці”, її цитували як приклад особливої глупоти” [17, с. 35].

Отже, Перемишль – один із перших повітів Галичини, який був окупований поляками. 22 листопада 1918 р. українські військові підрозділи були змушені залишити Львів. Поразка українців

у національно-визвольній війні, на думку В. Загайкевича, – провина Українських Січових Стрільців. Він відзначив, що “по розвалі Австрії почали галицькі українці будувати свою державність. У цій рішучій хвилі поповнили галицькі січові стрільці, що перебували тоді на Україні, величезну похибку такого розміру, що вона дотепер жорстоко мстить на цілій Соборній Україні, на цілім українським народі” [18, с. 1].

Основну прогалину керівного складу УСС В. Загайкевич вбачав у тому, що січові стрільці “не пішли на поміч zagrożеній Галичині, а, зокрема Львову, і остали на Великій Україні, щоби бути стрижнем повстання проти тодішнього українського, гетьманського уряду. Їх аргументація була проста і принадлива: “Ми заступаємо ідею соборної України. Чим є супроти неї Львів і Галичина? Дорога Львова веде через Київ” [18, с. 1]. Заклик був прихильно сприйнятий багатьма галичанами, які вірили, що галицьке січове стрілецьтво допоможе наддніпрянцям побудувати державу. Перемишльський адвокат відзначав: “В ім’я сего клича Січові Стрільці не прийшли на поміч Галичині. Львів перейшов в польські руки, а його втрата була головною причиною невдач ЗУНР і є ю упадку в літі 1919 року” [18, с. 1].

11 листопада 1918 р. арештованих українців відвели на Засяння, де розмістили у 45-му піхотному полку [21, арк. 53]. За спогадами Т. Кормоша, загалом було вивезено 6 цивільних, 70 офіцерів та 64 українських учасників польсько-українського протистояння в Перемишлі (т. зв. “мужви”) [20, с. 478]. Члени УНРади мали змогу без особливих проблем втекти на підконтрольну уряду ЗУНР територію, однак вважали такий крок недоречним.

“В часі нашого придержування у в’язниці в Перемишлі, – констатував Т. Кормош, – ми мали нераз нагоду втекти і багато військових бранців з тої нагоди скористало. Ми з тої нагоди не користали, бо гадали, що се не випадає, та що “благородна польська нація не схоче за хліб відплачувати каменем та нас вскорі відпустить” [20, с. 478]. Однак для хворого В. Загайкевича втеча була неможливою, з огляду на важкий стан здоров’я. Ув’язнених “з непорожніми руками” відвідували родичі, друзі, о. Лакота у шпиталі відправив Службу Божу.

Упродовж листопада – грудня 1918 р. В. Загайкевич разом з іншими діячами перемишльської УНРади проживав у готелі “Центральний”, очікуючи остаточний вердик польської суду. Згідно з рішенням окружного військового командування у Кракові від 27 грудня 1918 р., В. Загайкевича, а також Т. Кормоша, І. Пацлавського, О. Ярему, С. Ардана того ж дня вивезено у Домб’є, який українські ув’язнені називали “польським Талергофом” [20, с. 480].

Після відвідування табору Домб’є американськими, англійськими, швейцарськими місіями Червоного Хреста упродовж літа – осені 1919 р. на початку листопада 1919 р. В. Загайкевича звільнено з концтабору. Громадсько-політичний діяч отримав змогу покинути Краків та повернутися у Перемишль. Інші українські ув’язнені були випущені на волю наприкінці 1919 – у першій половині 1920 рр. [22, с. 112].

Кореспондент “Українського голосу” у статті “Вітайте!”, відзначав: “По однорічній тяжкій неволі повернули в наш город наші дорогі громадяни Олексій Ярема, Іван Жовнір, др. Володимир Загайкевич і Сидір Білинський. Всім нам в пам’яті той мрачний, непривітний день 11 листопада, коли то арештовано їх як членів перемишльської Укр.[аїнської] Національної Ради і вивезено на чужину. Повний рік карались вони як в’язні, а ми болючо відчували їх брак серед громадянства, спочували з ними в їх терпіннях, невимовно тужили за ними...” [23, с. 1].

Отже, В. Загайкевич був одним із найактивніших діячів перемишльської УНРади, зусиллями якої українці перебрали на короткий період часу владу в місті. Проте відсутність політичного досвіду у керівництва повітової УНРади, поблажливість супроти ворога, низький рівень національної свідомості населення, відсутність достатньої кількості зброї та амуніції, нестача військовиків, а також відсутність підтримки від уряду ЗУНР призвели до поразки у боротьбі за важливий стратегічний населений пункт.

1. Соляр І. Громадсько-політична діяльність Володимира Загайкевича // Перемишль і перемишльська земля протягом віків. – Львів–Перемишль, 2001. – С. 51–57. 2. Литвин М., Науменко К. Історія ЗУНР. – Л., 1995. – 368 с.; Литвин М. Україно-польська війна 1918 – 1919 рр. – Л., 1998. –

526 с. 3. Тищик Б., Вівчаренко О., Лешкович Н. Становлення державності в Україні (1917 – 1922). – Коломия, 2000. – 262 с. 4. Перемишль і перемишльська земля протягом віків. – Перемишль-Львів, 2001. – 324 с. 5. Західно-Українська Народна Республіка. 1918 – 1923: історія. – Івано-Франківськ: Сіверсія, 2001. – 628 с. 6. Литвин М., Литвин Т. Перемишльська повітова Українська Національна Рада 1918 р. // Перемишль і Перемишльська земля протягом віків. – Перемишль – Львів, 2003. – С. 101–106. 7. Верига В. Визвольні змагання в Україні 1914 – 1919. – Львів, 1998. – 512 с. 8. Республіка. – 1919. – 6 лютого. 9. Республіка. – 1919. – 9 лютого. 10. В третю річницю // Український Голос. – 1921. – Ч. 44. 11. Український скиталець. – 1920. – № 1. – С. 13 – 19. 12. Республіка – 1919. – 13 лютого. 13. Литвин М. Українсько-польська війна 1918 – 1919 рр. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1998. – 488 с. 14. Західно-Українська Народна Республіка 1918 – 1923: Документи і матеріали. – Т. 2. – Івано-Франківськ: Лілея НВ, 2003. – 710 с. 15. Цегельський Л. Від легенд до правди. Спомини про події в Україні, зв'язані з Першим Листопада 1918 р. – Нью-Йорк: Булава, 1960. – 312 с. 16. Кузьма О. 3 листопадових боїв // Свобода. – 1926. – Ч. 2. 17. Ярема Я. Над Сяном. Листопадові дні в Перемишлі. Події й міркування // Українська Галицька Армія: Матеріали до історії / за ред. Д. Микитюка. – Вінніпег, 1976. – Т. V. 18. Галичина і Соборна Україна // Український Голос. – 1921. – Ч. 35. 19. ЦДІАУЛ, Ф. 309, оп. 1, спр. 2636, арк. 17–18. 20. Західно-Українська Народна Республіка 1918 – 1923: Документи і матеріали. – Т. 1. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2001. – 584 с. 21. ЦДІАУЛ, Ф. 146, оп. 8, спр. 3046, арк. 53. 22. Павлишин О. Доля і недоля діячів перемишльської української національної ради (1918 – 1919) // Перемишль і перемишльська земля протягом віків. – Перемишль – Львів, 2003. – С. 107 – 117. 23. Український голос. – 1919. – 2 листопада. 24. Український голос. – 1919. – 9 листопада.

УДК 355.424.7+94(477.4)“1919”

Ю.М. Коваль

Інститут гуманітарних і соціальних наук
Національного університету “Львівська політехніка”

ПРОБЛЕМИ МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГАЛИЦЬКОЇ АРМІЇ НА НАДДНІПРЯНЩИНІ (1919 р.)

© Коваль Ю.М., 2011

Досліджено стан матеріально-технічного забезпечення Галицької Армії в період її перебування на Наддніпрянщині, зокрема під час походу на Київ–Одесу і подальших боїв осені 1919 р.

The article analyzes the logistics of Galician Army during its stay in Nadnipryanschnya, particularly during the raid on the Kyiv-Odessa and subsequent battles autumn 1919.

Як відомо, 16 липня 1919 р. Галицька Армія (ГА) була змушена покинути свою рідну територію. Це була трагічна подія для неї. Вона опинилася в нових обставинах, перед обличчям нового ворога – більшовицької Росії. Єдиним виходом для неї було спільними силами з Армією УНР звільнити від ворога територію Великої України та створити Українську незалежну державу з центром у Києві. Як вказує О. Удовиченко: “Це завдання з'єднаних українських армій було єдиною моральною втіхою і могутнім імпульсом, що вів її на нові терпіння й на нові подвиги” [1, с. 90].

Одними з основних джерел дослідження питань матеріально-технічного забезпечення Галицької Армії є мемуари та спогади вояків, а саме: Никифора Гірняка, Осипа Левицького, Євгена Бородієвича та Степана Шухевича. Також, ця проблема розглядається у працях Удовиченка О.